

РОЗДІЛ 4 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.112.2

КОНОТАТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗНАЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ-ІМЕННИКАМИ «FREUND» І «FEIND»

CONNOTATIVE ELEMENT OF SEMANTIC OF GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NOMINATIVE COMPONENTS «FREUND» AND «FEIND»

Задорожна І.П.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Розглядаються лексичні, морфологічні, синтаксичні та евфонічні засоби творення конотації німецькомовних фразеологічних одиниць (далі ФО) з іменниками-компонентами «Freund» і «Feind» («друг» і «ворог»). У результаті дослідження виявлено, що позитивно конотований «Freund» утворює більшу кількість ФО, ніж «негативний» «Feind». Ці ж стрижневі іменники-компоненти головним чином впливають на конотацію усієї ФО. У творенні емотивно-експресивного забарвлення і відповідних стилістично-функціональних особливостей ФО беруть участь поряд із лексичними евфонічні, морфологічні та синтаксичні засоби. Важливим механізмом творення конотації ФО є також метафоричне переосмислення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, прислів'я, фразеологічне значення, конотація, оцінність, емотивність, експресивність.

Рассматриваются лексические, морфологические, синтаксические и эвфонические средства создания коннотации немецкоязычных фразеологических единиц (далее ФЛ) с существительными-компонентами «Freund» и «Feind» («друг» и «враг»). В результате исследования выявлено, что положительно конотированный «Freund» образует большее количество ФЛ, чем «негативный» «Feind». Эти же стержневые существительные-компоненты главным образом влияют на коннотацию всей ФО. В создании эмотивно-экспрессивной окраски и соответствующих стилистично-функциональных особенностей ФЛ участвуют наряду с лексическими эвфоническими, морфологическими и синтаксическими средствами. Важным механизмом создания коннотации ФЛ есть также метафорическое переосмысление.

Ключевые слова: фразеологическая единица, пословицы, фразеологическое значение, коннотация, оценочность, эмотивность, экспрессивность.

The article examines how the connotative meaning of German phraseological units (hereafter PU) with the nominative components «Freund» and «Feind» is generated. The analysis has revealed that PUs with positively connoted noun «Freund» prevail in the language which is fixed in the dictionaries. PUs connotation (consisting of evaluative, emotive-expressive and stylistic-functional elements) is primarily affected by the connotative peculiarities of their lexical components. Despite the fact that nouns «Freund» and «Feind» (being the main (root) PU components) exercise major influence upon both PUs imagery and their connotative (including evaluative) potential, the lexical distribution of these nouns may change the PUs connotation with "positive" or "negative" root components as well as enhance the connotative potential of these components in PUs. Euphonic, syntactic and morphological means of creating the PUs connotation (as opposed to lexical ones) are complementary, for the most part intensifying the emotive-expressive colouring of PUs and are especially common for German proverbs. A great number of proverbs among PUs with nominative components «Freund» and «Feind» attest both to its importance in the life of an individual, and to a significant century-long human experience.

Key words: phraseological unit, phraseological meaning, proverb, connotation, emotivity, expressivity, evaluation.

Постановка проблеми. Конотативний компонент є, на думку багатьох лінгвістів [напр., 2, с. 59; 4, с. 65], визначальним у структурі фразеологічного значення і складається з оцінного, емоційно-експресивного і стилістично-функціонального елементів [1; 8; 10], особливе місце

серед яких належить саме оцінці (див. дослідження М.І. Ковшової [7]).

Наше дослідження, здійснене на матеріалі німецькомовних фразеологічних одиниць (далі ФО) з компонентами, які є іменниками-антонімами «Freund» (укр. «друг») і «Feind» (укр. «ворог»),

також присвячене дослідженню конотації стійких сполук слів. Його актуальність зумовлена поглибленим лінгвістичним інтересом до природи ФО як знаків вторинної номінації [1; 9; 11] і необхідністю вивчення шляхів творення конотативного компоненту значення ФО.

Таким чином, метою статті є виявлення мовних засобів, що створюють відповідну конотацію (насамперед оцінну) аналізованих ФО.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

1. Порівняти кількісні параметри ФО з іменником «Freund» і з іменником «Feind».
2. Визначити оцінну конотацію цих ФО.
3. Дослідити вплив конотації стрижневих компонентів та їх лексичного оточення на загальну конотацію кожної окремої ФО.
4. Здійснити аналіз можливого впливу евфонічних, морфологічних та синтаксичних засобів на творення конотативного елементу значення ФО (у тому числі його окремих компонентів).

Виклад основного матеріалу. Для кількісного аналізу ФО обрано один із найавторитетніших і найбільших за кількістю ФО фразеологічних словників – «Німецько-український фразеологічний словник» В.І. Гаврися і О.П. Пророченко [3], що містить біля 30 000 ФО. У цьому словнику зафіксовано 21 ФО з іменником «Freund», лише 6 ФО з іменником «Feind» і 3 ФО, де зафіксовано обидва іменники.

Як і в попередніх наших дослідженнях [5; 6], ФО з позитивно конотованим іменником («Freund») зафіксовано значно більше, ніж із негативно конотованим («Feind»).

Що ж до оцінної конотації окремих ФО, то серед 21 ФО з «Freund» виявлено: 12 умовно позитивно конотованих ФО (напр., «dicke Freunde», «sich überall gute Freunde machen», «Freunde sind über Silber und Gold»); 5 негативно конотованих ФО (напр., «Freund Hein», «es ist nicht jeder dein Freund, der dich anlacht», «kein großer Freund von etw. sein»); 4 нейтрально конотованих ФО (напр., «einen Freund erkennt man in der Not», «im Unglück zeigt sich der Freund», «alte Freunde soll man nicht vergessen, denn man weiß nicht, wie die neuen geraten»). Отже, кількість негативно і нейтрально конотованих ФО з «позитивним» іменником «Freund», хоча і не переважає позитивні, але є значною (9 із 21).

Що ж до ФО з негативно конотованим іменником «Feind», то серед 6 ФО з ним виявлено 5 негативно конотованих ФО (напр., «der böse Feind», «Geschenk von Feind ist nicht gut gemeint», «sich j-n zum Feind machen»); одну нейтральну ФО

(«fliehendem Feinde baue goldene Brücken») і жодної умовно позитивної.

Серед 3 ФО, які містять у своєму складі і «Freund», і «Feind», дві є негативно конотованими («was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind», «ein närrischer Freund macht mehr Verdruß als weiser Feind») і одна ФО («Freund und Feind») є нейтральною.

Отже, оцінна конотація стрижневих компонентів є важливою, але не завжди головним чином впливає на конотацію усієї ФО. І насамперед це стосується ФО з умовно позитивно конотованим стрижневим компонентом («Freund»).

Оскільки фразеологічна одиниця – це поєднання мінімум двох слів із повним або частковим переосмисленням компонентного складу, то відповідно на конотацію усієї ФО впливають не лише лексичні компоненти у складі ФО, але й переосмислення.

Так, наприклад, у результаті метафоричного переосмислення негативно конотацію отримала ФО «Freund Hein» (укр. «смерть»), а в результаті іронічного переосмислення «негативною» стала ФО «du bist mir ein schöner Freund». У результаті переосмислення на основі заперечення (нім. «Litotes») негативно конотацію отримали «kein großer Freund von etw. sein» і «es ist nicht jeder dein Freund, der dich anlacht».

Важливим є вплив конотації лексичного оточення стрижневих компонентів у складі ФО. Так, якщо його конотація позитивна або нейтральна, то ФО з «Freund» є, як правило, «позитивною» (напр., «gut Freund mit j-m sein», «für einen Freund geht man durch Feuer und Wasser», «Freunde sind über Silber und Gold», «alter Freund, bester Freund»).

Якщо ж у складі ФО крім «позитивного» стрижневого компоненту є «негативні» лексичні одиниці, то конотація усієї ФО часто є негативною (у нашому дослідженні це заперечення «kein», «nicht») (напр., «kein großer Freund von etw. sein», «es ist nicht jeder dein Freund, der dich anlacht») або нейтральною (напр., «einen Freund erkennt man in der Not», «im Unglück zeigt sich der Freund»).

Така сама тенденція помічена у трьох ФО, які містять у своєму складі і «Freund», і «Feind». У ФО «ein närrischer Freund macht mehr Verdruß als weiser Feind» більше негативних лексичних одиниць («närrisch», «Verdruß», «Feind»), ніж позитивних («Freund», «weis»), і вся ФО є негативно конотованою. «Негативною» є і ФО «was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind». А ФО «Freund und Feind» є «нейтральним» словосполученням, яке містить у своєму складі лише

два іменники-антоніми і зазнало метонімічного переосмислення.

Що ж стосується ФО з негативно конотованим стрижневим компонентом «Feind», то, як зазначалося вище, усі ФО, крім однієї нейтральної, є «негативними» і у їх складі зафіксована в основному або «негативна» (напр., «kleine Feinde und kleine Wunden sind nicht zu verachten»), або «нейтральна» (напр., «sich j-n zum Feind machen») лексика.

Що ж до однієї «нейтральної» ФО з компонентом «Feind», то в ній виявлено «позитивну» лексику («fliehendem Feinde baue goldene Brücken»), яка, очевидно, і «нейтралізує» конотацію усієї ФО.

Отже, можна дійти висновку, що оцінний компонент конотації ФО залежить переважно від оцінної конотації лексики, що є у складі ФО (і насамперед стрижневого компонента), а також результатів переосмислення компонентного складу ФО.

Оцінний елемент конотації тісно пов'язаний з емотивно-експресивним та стилістично-функціональним компонентами, на які впливають різні лексичні, евфонічні, морфологічні та синтаксичні фактори.

Так, на емотивно-експресивне забарвлення ФО впливають такі лексичні засоби, як:

- вживання слів-синонімів (у тому числі контекстуальних) та тих самих слів (напр., «mein lieber Freund und Kupferstecher», «Freunde sind über Silber und Gold», «kleine Feinde und kleine Wunden sind nicht zu verachten», «alter Freund, bester Freund»);

- вживання слів-антонімів (напр., «Freund und Feind», «ein Freund in der Not ist besser als ein Bruder in der Ferne», «für einen Freund geht man durch Feuer und Wasser», «ein alter Freund ist zwei neue wert»);

- використання у складі ФО інших ФО (напр., «für einen Freund geht man durch Feuer und Wasser»).

Серед *евфонічних* засобів творення емотивно-експресивного забарвлення нами виявлено:

- кінцеву риму («Freunde in der Not gehen hundert auf ein Lot», «Geschenk von Feind ist nicht gut gemeint», «Wer den Feind will verstehen, muss in Feindes Lande gehen»);

- алітерацію з кінцевою римою («Freund und Feind», «was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind», «kleine Feinde und kleine Wunden sind nicht zu verachten», «für einen Freund geht man durch Feuer und Wasser», «ein närrischer Freund macht mehr Verdruß als weiser Feind»).

Серед *морфологічних* засобів творення емотивності та експресії у досліджуваних ФО виявлено:

- вживання короткої або незвичної форми прикметника («wer da? Gut Freund», «gut Freund mit j-m sein», «ein alter Freund ist zwei neue wert»);

- закінчення -e в іменників чоловічого роду у давальному відмінку («was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind»).

Серед *синтаксичних* засобів творення емотивно-експресивного забарвлення у досліджуваних ФО ми зафіксували:

- зміну звичного порядку слів («fliehendem Feinde baue goldene Brücken», «Wer den Feind will verstehen, muss in Feindes Lande gehen»);

- еліптичні конструкції («wer _ da? Gut Freund», «alte Freunde soll man nicht vergessen, denn man weiß nicht, wie die neuen _ geraten», «alter Freund _ bester Freund»);

- хіазм («was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind», «ein Freund in der Not ist besser als ein Bruder in der Ferne», «ein närrischer Freund macht mehr Verdruß als weiser Feind»).

Щодо стилістично-функціонального компоненту конотації, то у словникових статтях подібне маркування практично відсутнє. Так, лише 4 ФО маркуються як «розмовні». Три з них – як «розм. фам.» («dicke Freunde», «mein lieber Freund und Kupferstecher», «alter Freund»), а одна – як «розм. ірон.» («du bist mir ein schöner Freund»).

Цікавим фактом є наявність значної кількості прислів'їв серед досліджуваних ФО (17 ФО), що свідчить про важливість дружніх стосунків у житті людини та значний, акумульований у прислів'ях досвід німецького народу.

Так, про перевірену часом дружбу йдеться у прислів'ях «ein alter Freund ist zwei neue wert», «alter Freund, bester Freund», «alte Freunde soll man nicht vergessen, denn man weiß nicht, wie die neuen geraten»).

Про перевірку дружби допомогою у скруті свідчать прислів'я «einen Freund erkennt man in der Not», «im Unglück zeigt sich der Freund», «Freunde in der Not gehen hundert auf ein Lot», а на важливість дружби в житті вказано у ФО «Freunde sind über Silber und Gold», «ein Freund in der Not ist besser als ein Bruder in der Ferne», «für einen Freund geht man durch Feuer und Wasser», «wenn ein Freund bittet, gilt nicht «Morgen».

Нами також зафіксовано прислів'я, які застерігають від:

- несправжніх друзів («es ist nicht jeder dein Freund, der dich anlacht»);

- нерозважливих друзів («ein närrischer Freund macht mehr Verdruß als weiser Feind»);

- грошових зобов'язань між друзями («was du dem Freunde leihest, das mahnt den Feind»).

Що ж стосується прислів'їв з іменником «Feind», то тут застерігають приймати подарунки від ворога («Geschenk von Feind ist nicht gut gemeint»), ігнорувати ворогів («kleine Feinde und kleine Wunden sind nicht zu verachten»), а також радять вивчати ворогів («wer den Feind will verstehen, muss in Feindes Lande gehen») і бути поблажливим до переможеного ворога («fliehendem Feinde baue goldene Brücken»).

Висновки. Таким чином, здійснене дослідження дає змогу констатувати, що:

1) з позитивно конотованим іменником «Freund» існує у фразеологічному фонді німецької мови значно більша кількість ФО, ніж з негативно конотованим «Feind»;

2) на конотацію ФО насамперед впливає конотація стрижневих компонентів ФО, лексичного оточення цих компонентів, а також переосмислення компонентного складу усієї ФО;

3) у творенні емотивно-експресивного забарвлення і функціонально-стилістичних особливостей ФО беруть участь як лексичні, так і евфонічні, морфологічні та синтаксичні засоби;

4) значна кількість прислів'їв серед ФО з іменниками «Freund» і «Feind» свідчить про важливість дружніх стосунків у житті індивіда та значний, акумульований у досліджуваних прислів'ях досвід німецького народу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні впливу контексту на конотацію ФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Монография / Н.Ф. Алефиренко. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Фразеологія: знакові величини / [Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М.] – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
3. Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник у 2 т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – 1 т. – 416 с. – 2 т. – 382 с.
4. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі творення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови. Монографія / М.В. Гамзюк. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
5. Задорожна І.П. Засоби творення конотативного значення німецькомовних фразеологічних одиниць із компонентами – іменниками «Liebe» і «Haß» / І.П. Задорожна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія Філологія. Мовознавство. Вип. 18. – Вінниця, 2013. – С. 121–127.
6. Задорожна І.П. Конотативні характеристики прикметників лексико-семантичного підкласу «Оцінка» (на матеріалі німецької мови) / Ірина Петрівна Задорожна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Час. 1. – Луганськ, 2013. – № 16 (227). – с. 167–172.
7. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры / М. Л. Ковшова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 456 с.
8. Левицкий В.В. Лексикология немецкого языка / В.В. Левицкий. – Черновцы: Книги XIX, 2010. – 376 с.
9. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: Монографія / К.І. Мізін. – Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
11. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Международная научно-практическая конференция, посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). – М.: ООО Издательство «Элпис», 2008. – 615 с.